

УДК 37.091.12

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-12\(46\)-666-674](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-12(46)-666-674)

Недільський Степан Андрійович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул.Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0003-4920-2175>

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність проблеми особистісно-професійного становлення майбутнього педагога в ЗВО. Визначено сутність понять «становлення», «розвиток» та «професійне становлення». Здійснено акцент на важливості оновлення змісту професійної підготовки майбутнього педагога, що зумовлено імплементацією реформи Нової української школи, а також новими стандартами початкової та вищої освіти.

Розкрито сутність різновидів професійного становлення: індивідуального, особистісного і професійного. Індивідуальний визначається біологічними особливостями; особистісний опосередковується індивідуально психологічними особливостями і ступенем сформованості мотиваційної та емоційно-вольової сфер; професійний розвиток обумовлюється провідною професійною діяльністю.

У статті автор звертає увагу на те, що сучасна вища освіта повинна створювати відповідні умови для підготовки компетентного фахівця, орієнтованого на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, що забезпечить у подальшому високий рівень конкурентоспроможності, продуктивності професійної діяльності. У процесі професійної підготовки педагога у ЗВО, важливо цілеспрямовано формувати достатню базу загальних знань, необхідну для майбутньої професійної діяльності. Значну роль у професійному становленні відіграє педагогічна практика, яка залучає здобувачів вищої освіти до реальної педагогічної діяльності, що формує професійний досвід, творче ставлення до праці, реалізує особистісний потенціал.

Доведено, що професійне становлення майбутнього педагога у ЗВО відбуватиметься більш успішно, якщо особистість володітиме найбільш затребуваними у професійній діяльності здібностями, особистісно-діловими якостями (академічні знання, високий рівень самоконтролю, відповідальність, сумлінність, чесність, наявність адекватної самооцінки, креативність, культура поведінки тощо) та практичними вміннями.

Ключові слова: становлення, розвиток, професійне становлення, педагог, здобувач вищої освіти, Нова українська школа, заклад вищої освіти.

Nedilskiy Stepan Andriyovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool and Special Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0003-4920-2175>

PERSONAL AND PROFESSIONAL FORMATION OF FUTURE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article substantiates the relevance of the issue of personal and professional formation of future teachers in higher education institutions. The essence of the concepts "formation," "development," and "professional formation" is defined. Emphasis is placed on the importance of updating the content of professional training for future teachers, which is necessitated by the implementation of the New Ukrainian School reform and the new standards of primary and higher education.

The article reveals the essence of various types of professional formation: individual, personal, and professional. Individual formation is determined by biological characteristics; personal formation is mediated by individual psychological traits and the degree of development of motivational and emotional-volitional spheres; professional development is conditioned by leading professional activities.

The author highlights that modern higher education should create appropriate conditions for training competent professionals focused on continuous professional development and self-improvement, ensuring a high level of competitiveness and productivity in their future professional activities. During the professional training of teachers in higher education institutions, it is crucial to purposefully establish a solid foundation of general knowledge required for future professional activities. Pedagogical practice plays a significant role in professional formation, involving higher education students in real pedagogical activities, fostering professional experience, a creative attitude toward work, and the realization of personal potential.

It is proven that the professional formation of future teachers in higher education institutions will be more successful if individuals possess the most in-demand professional abilities and personal-business qualities (academic knowledge, a high level of self-control, responsibility, diligence, honesty, adequate self-esteem, creativity, behavioral culture, etc.), as well as practical skills.

Keywords: formation, development, professional formation, teacher, higher education student, New Ukrainian School, higher education institution.

Постановка проблеми. Оновлення змісту освіти, що відповідає новим соціокультурним умовам, пріоритетність формування у майбутніх фахівців ключових компетенцій в інтелектуальній, суспільно-правовій, комунікативній та інформаційній сферах актуалізують проблему особистісно-професійного

становлення майбутнього педагога, творчий та інтелектуальний розвиток якого є обов'язковою умовою успішної самореалізації в майбутній професійній діяльності.

Варто зазначити, що професійне становлення майбутнього педагога, здатного поєднувати науковий світогляд, професійно-педагогічну компетентність, духовну культуру, передусім відбувається у період професійної підготовки у закладі вищої освіти. Відповідно до цього у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року закріплено положення про те, що підготовка педагогічних працівників є центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики.

Як показує досвід, сучасна вища освіта повинна створювати відповідні умови для підготовки компетентного фахівця, орієнтованого на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, що забезпечить високий рівень конкурентоспроможності, продуктивності професійної діяльності. За словами экс-міністра освіти Лілії Гриневич, сучасний учитель – це агент змін, провайдер освітньої реформи, лідер громади. Як бачимо, для Нової української школи потрібні не лише вчителі з вищою освітою чи дипломом з відзнакою, а насамперед фахівці, котрі творчо мислять, генерують новаторські ідеї, уміють спілкуватися і працювати в команді, упевнені в собі. Тому поняття особистісно-професійного становлення майбутнього педагога наповнюється новим змістом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовими для обґрунтування проблеми професійно-особистісного становлення майбутнього вчителя є педагогічні дослідження В. Андрущенка, І. Беха, Г. Васяновича, С. Гончаренка, Р. Гуревича, Е. Зеєра, І. Зязюна, О. Кокуна, Л. Мітіної, В. Кременя, Н. Ничкало, Л. Пуховської, В. Радула тощо. Професійне становлення та розвиток особистості майбутнього вчителя в умовах професійної підготовки в закладах вищої педагогічної освіти досліджували О. Акімова, О. Антонова, Н. Бідюк, М. Гриньова, О. Дубасенюк, А. Коломієць, З. Курлянд, М. Лещенко, О. Пехота, О. Савченко, В. Шахов та ін.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні проблеми особистісно-професійного становлення майбутнього педагога в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що професійне становлення людини є тривалим періодом її життя, коли змінюються життєві і професійні плани, відбувається перебудова структури особистості. Означена проблема була об'єктом наукових розвідок у різних галузях науки. Приміром, видатні філософи античного світу Аристотель, Демокріт, Епікур, Кратіл, Піфагор пов'язували проблеми становлення особистості із самопізнанням, самовдосконаленням, а також самореалізацією людини. Сократ зазначав, що мета становлення особистості полягає у розвитку кращих її задатків і почуттів,

котрі повинні бути спрямовані саме на пізнання. Філософу належить висловлювання, що стало крилатим виразом: «Я знаю, що я нічого не знаю». Міркування Сократа в цьому контексті науковці пов'язують з проблемами становлення та самовдосконалення людини, котре ґрунтується на самодослідженні.

Філософський аналіз поняття «становлення» здійснив Гегель, котрий трактує його як «рух», у якому категорії, що характеризують його – «чисте буття» та «неявне буття» – переходять одна в одну, завдяки чому «становлення» стає межею їхнього взаємного співвідношення. «Становлення» Гегель розглядає як процес формування певної сутності, як перехід думки з невизначеності у визначеність, тобто перехід «чистого буття» у певну його форму («неявного буття») [2, с. 386].

У науці існує тенденція визначення поняття «становлення» через поняття «розвиток», ототожнення цих понять або відображення одного в іншому. Так, у тлумачному словнику «становлення» визначається як філософська категорія, що «відображає діалектичний перехід від одного ступеню розвитку до іншого..., виникнення, утворення будь-чого у процесі розвитку» [1, с. 949]. У цьому контексті процес становлення є однією зі складових розвитку. Зокрема, «розвиток» розуміється як «...дія, хід, протікання; процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий; ступінь духовної зрілості, освіченість» [Там само, с. 863].

Свого часу український мислитель Г. Сковорода великого значення надавав самопізнанню і саморозвитку в процесі становлення особистості. На його думку, життя потрібно спрямувати на самопізнання, котре він вважав важливим засобом подолання людських вад. Особливу увагу філософ приділив розвитку природних задатків особистості шляхом самовдосконалення. У його працях зустрічаємо такі висловлювання, як «пізнай себе», а також «зрозумій себе» [8, с. 32].

Цікавим для нашого дослідження є визначення науковцями взаємозв'язку понять «становлення» та «покликання». Так, філософ Х. Ортега-І-Гассет стверджував, що життя втрачає справжність, якщо людина відмовляється здійснити своє «Я», якщо зраджує собі. Визначаючи поняття «покликання» не лише як узагальнену форму професійної діяльності, а як цілісну, суто індивідуальну програму існування, він зауважував: «...наше «Я» – це наше покликання. Ми маємо бути вірними своєму покликанню, тоді наше життя стане справжнім» [7, с. 316]. У цьому контексті прослідковується важлива ідея становлення особистості через її творчу самореалізацію, постійну актуалізацію її внутрішніх ресурсів, здібностей, вольових якостей.

У світлі зазначеної проблеми, базовим поняттям є «професійне становлення», сутність якого науковці трактують через поняття «розвиток», різновидами якого у психології прийнято вважати індивідуальний, особистісний і професійний. Індивідуальний визначається біологічними особливостями;

особистісний опосередковується індивідуально психологічними особливостями і ступенем сформованості мотиваційної та емоційно-вольової сфер; професійний розвиток обумовлюється ступенем сформованості особистісних якостей і опосередковано соціально-економічними факторами та провідною професійною діяльністю.

Під професійним становленням О. Кокун розуміє процес прогресивних змін в структурі особистості, які є наслідком професійної діяльності, соціальних впливів та власної активності, що спрямована на самоздійснення і самовдосконалення. Становлення обов'язково передбачає потребу в розвитку та саморозвитку, можливість і реальність його задоволення, а також потребу в професійному самозбереженні. Професійне становлення, на думку автора, є формуванням професійної спрямованості, готовності до професійного зростання, компетентності, професійних і соціально значущих якостей та їх інтеграція, пошуком оптимальних способів творчого виконання діяльності, що відповідають індивідуально-психологічним особливостям[4, с.28–30].

У наукових джерелах професійне становлення сучасного педагога розглядається як зростання його професійних досягнень завдяки накопиченню теоретичних знань та практичного досвіду. Філософія сучасної освіти пов'язує вирішення завдань професійного становлення майбутнього педагога в умовах модернізаційних змін з потребою вдосконалення фахової підготовки та особистісно-професійного саморозвитку студентської молоді на основі новітніх досягнень психології, педагогіки та перспективного педагогічного досвіду [6, с. 23].

У «Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» наголошується, що докорінні зміни в соціально-економічному і духовному розвитку держави та формування сучасного інформаційно-технологічного суспільства вимагають якісної підготовки педагогів нової генерації, а також глибинних змін в системі загальної середньої освіти, що обумовлено інтеграцією національної освіти в європейський освітній простір.

Упровадження реформи Нова Українська Школа зумовлює зміну підходів до професійного становлення сучасного педагога. У формулі Нової української школи провідне місце належить учителям нової формації, котрі перебувають в авангарді суспільних і освітніх перетворень, успішних, умотивованих, компетентних, які є агентами сучасних змін. Такі педагоги виконують в освітньому процесі ролі наставників, фасилітаторів, консультантів, менеджерів, мають академічну свободу, володіють навичками випереджувального проектного менеджменту (планування й організації навчання, розроблення навчально-методичного забезпечення, оцінювання тощо), самостійно й творчо здобувають інформацію, організовують дитиноцентрований процес. У такий спосіб вони закладають надійне підґрунтя для навчання впродовж життя з метою особистісної реалізації. Нова місія педагога розглядається в контексті

європейського професіоналізму зі збереженням найкращих ментальних українських характеристик, європейського виміру педагогічних якостей [5].

Важливим у процесі професійного становлення є формування особистісного потенціалу. Основним джерелом професійного розвитку на початкових етапах професійного становлення є рівень особистісного розвитку здобувача освіти. Упродовж навчання співвідношення особистісного та професійного розвитку набуває характеру певної цілісності. Професійний розвиток особистості починає домінувати над особистісним і визначати його. У процесі професійного становлення відповідальність є основним чинником формування професійного та життєвого шляху особистості. Формування відповідальності пов'язано зі свободою особистості щодо прийняття рішень упродовж життєвого шляху.

Науковці у своїх дослідженнях виокремлюють такі етапи професійного становлення особистості майбутнього фахівця у процесі навчання: адаптацію, інтенсифікацію та ідентифікацію. На початковому етапі навчання важливими є такі загальнопрофесійні якості: прагнення до саморозвитку, високий рівень працездатності, сумлінність, дисциплінованість, принциповість і відповідальність. Усе це пояснюється тим, що на цьому етапі професійного становлення майбутні фахівці адаптуються до умов та змісту освітнього процесу, відбувається засвоєння навчально-пізнавальної діяльності, визначаються нові соціальні ролі особистості і взаємостосунки між однокурсниками та викладачами закладу вищої освіти. Психологічними критеріями успішності проходження цього етапу є адаптація до навчально-пізнавального середовища, особистісне самовизначення і формування нового стилю життєдіяльності. Науковець відзначає у своїх дослідженнях, що професійному становленню майбутнього фахівця притаманні певні суперечності. Так, на стадії адаптації професійний розвиток визначається низкою суперечностей між вимогою нової для особистості соціально-професійної ситуації та рівнем соціально-професійної кваліфікації і компетенції. На наступному етапі навчання провідною є науково-пізнавальна діяльність. Науковці розглядають цей етап як етап інтенсифікації, який передбачає розвиток загальних та спеціальних здібностей, інтелекту, емоційно-вольової регуляції, відповідальності за своє становлення і самостійності. Психологічними критеріями успішності проходження цього етапу є інтенсивний особистісний та інтелектуальний розвиток, соціальна ідентичність, самоосвіта, оптимістична соціальна позиція і готовність до завершального етапу професійного навчання. Показником професійного становлення є професіоналізм, який виражається в набутих нових знаннях, умінні застосовувати їх на практиці; здатності приймати рішення у різних ситуаціях, формуванні всебічно розвиненої особистості. Велику роль відіграють якості особистості, які розвиваються і вдосконалюються у процесі здобуття освіти та в подальшій трудовій діяльності. Найчастіше виокремлюють такі професійно важливі якості майбутнього фахівця, як комунікатив-

ність, активність, відповідальність, високі інтелектуальні показники, професійне мислення, високий рівень самопізнання, компетентність.

Важливим чинником професійного зростання особистості майбутнього педагога та розвитку його професійних здібностей є фахова компетентність, яку набуває здобувач освіти у ЗВО. Вона характеризується: ґрунтовними знаннями із загальноосвітніх і фахових дисциплін; уміннями і професійною технологією; здатністю мобілізувати у професійній діяльності знання і вміння; готовністю застосовувати узагальнені засоби виконання дій під час вирішення професійних завдань. Професійна підготовка охоплює надбання фундаментальних основ їх професійного простору, тобто тієї системи цінностей, світогляду, практичного досвіду, які необхідні для ефективної майбутньої професійної діяльності. Усе це можливо за умов усвідомлення ролі власного особистісного потенціалу та його вивчення, що у подальшому може вплинути на діяльність. Доцільно зазначити, що від педагога, який працює в системі оновленої освіти, вимагається глибоке знання змістовних аспектів, нових наукових концепцій, а також високий рівень педагогічної майстерності. Варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Уважаємо, що у процесі професійної підготовки педагога у ЗВО, необхідно цілеспрямовано формувати достатню базу загальних знань, потрібну для майбутньої професійної діяльності. Знання з загальнопедагогічних дисциплін потрібні майбутньому педагогу не лише як сукупність принципів, способів, правил, а як засіб успішного розв'язання тих ситуацій (часто непередбачених), які постійно виникають в освітньому процесі та потребують педагогічно доцільного підходу до їх вирішення.

Наукові розвідки свідчать, що для здобувачів вищої освіти часто теорія існує сама по собі, а практика ніби знаходиться поза теорією, тому наукові положення сприймаються як щось абстрактне, відірване від життя. У зв'язку з цим важливо знайти ті засоби, завдяки яким відбувається інтеграція теоретичної та практичної складових професійної підготовки майбутнього педагога, їх синтез. Зв'язок теорії з практикою чи не найважливіший принцип навчання. Адже те, що опановується на лекціях, практичних заняттях, семінарах, самостійно, має значення лише тоді, коли стає регулятором практичної професійної діяльності. Якщо знання не стають інструментом практичної діяльності, їх не можна назвати засвоєними, оскільки процес засвоєння, який припиняється на етапі закріплення, є незавершеним.

Значну роль у професійному становленні на даному етапі відіграє педагогічна практика, яка залучає студента до реальної педагогічної діяльності, що формує професійний досвід, творче ставлення до праці вчителя, реалізує особистісний потенціал. Педагогічну практику ми вважаємо одним із важливих чинників професійного становлення майбутнього педагога, що

забезпечує інтеграцію пізнавальних мотивів, загальнопедагогічних та спеціальних компетентностей, особистісних якостей та педагогічного досвіду.

У межах нашого дослідження практичний аспект професійного становлення майбутнього педагога забезпечувався такими видами практик для студентів напрямів підготовки за ступенем вищої освіти бакалавра та магістра, для кожного з яких характерні відповідні цілі, завдання, зміст, форма організації та проведення, види контролю: 1) навчальна практика; 2) виробнича педагогічна практика; 3) науково-педагогічна практика, виробнича асистентська практика.

Важливим у контексті нашого дослідження є висновок О. Кучерявого, котрий зазначає, що стратегічною метою кожного педагогічного закладу вищої освіти має стати максимально можливий розвиток і гармонійна єдність професійної свідомості й самосвідомості особистості майбутніх педагогів як механізм і підґрунтя «неперервного і довготривалого процесу професійного становлення...» [5, 43 с.]

Отже, професійне становлення особистості майбутнього педагога в умовах університетської підготовки, як свідчить аналіз наукової літератури, включає формування у майбутніх педагогів позитивного ставлення до навчальнопрофесійної діяльності й мотиваційних змін; готовності до творчої самореалізації та інновацій; професійних компетентностей та системи глибоких знань, умінь і навичок у різних галузях; особистісних якостей, важливих для професії педагога, учителя Нової української школи.

Висновки. Таким чином, із вище зазначеного можна зробити висновок, що професійне становлення майбутнього педагога у ЗВО відбуватиметься більш успішно, якщо особистість володітиме найбільш затребуваними у професійній діяльності здібностями, особистісно-діловими якостями (академічні знання, високий рівень самоконтролю, відповідальність, сумлінність, чесність, наявність адекватної самооцінки, креативність, культура поведінки тощо) та практичними вміннями. До шляхів удосконалення процесу професійного становлення майбутніх учителів можна віднести заходи, спрямовані на особистісну активізацію, професійну мотивацію, спрямованість на педагогічну діяльність та формування інтересу до неї.

Особистісно-професійне становлення педагога в умовах закладу вищої освіти потребує подальшого дослідження як цілісного явища, оскільки дедалі частіше висуваються нові вимоги до якості підготовки майбутніх фахівців. У подальшому можливий детальний аналіз особистісного та професійного становлення здобувача вищої освіти на кожному із етапів навчання у закладі вищої освіти.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов. (2005). Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун». 1728 с.
2. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: підручник (1999). Волинка Г.І., Гусев В.І., Огородник І.В., Федів Ю.О.; за ред. Г. І. Волинка. Київ: Вища школа, 624 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 12(46) 2024

3. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця. *Монографія*. Київ: ДП «Інформ. аналіт. агенство», 2012. 200 с.
4. Концепція Нової української школи/ Міністерство освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/2016/12/05/konczepczyia.pdf>.
5. Кучерявий О.Г. Стратегія розвитку педагогічної освіти в Україні: концептуальні положення /за наук. ред. Л.Б. Лук'янової; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ: ТОВ «ДКС-Центр». 2016. 43.
6. Литвин Л. І. Професійне становлення молодого вчителя в системі спільної науково-методичної роботи районного відділу освіти і школи. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Кіровоград. 2010. 20.
7. Ортега-і-Гасет Х. (1994). Вибрані твори / пер. з ісп. В. Бургардт, В. Сахно, О.Товстенко. Київ: Основи, 424.
8. Сковорода Г. Твори: в 2 т. Т. 1. Наркісс. Розмова про те: пізнай себе. Київ, 1961. 640.

References:

1. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.). [Large Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language]. Uklad. i holov. red. V.T.Busel. Kyiv; Irpin: VTF «Perun», 2005. 1728 [in Ukrainian].
2. Vstup do filosofii: Istoryko-filosofska propedevtyka [Introduction to Philosophy: Historical and Philosophical Propaedeutics]: pidruchnyk / Volynka H.I., Husiev V.I., Ohorodnyk I.V., Fediv Yu.O.; za red. H. I. Volynky. Kyiv: Vyshcha shk.,1999. 624 [in Ukrainian].
3. Kokun O.M. Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia. [Psychology of Professional Development of a Modern Specialist]. Monohrafiia. Kyiv: DP «Inform. analit. ahenstvo», 2012. 200 [in Ukrainian].
4. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly. [The Concept of the New Ukrainian School]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL:<http://mon.gov.ua/2016/12/05/konczepczyia.pdf> [in Ukrainian].
5. Kucheriavyy O.H. (2016). Stratehiia rozvytku pedahohichnoi osvity v Ukraini: kontseptualni polozhennia [Strategy for the Development of Teacher Education in Ukraine: Conceptual Provisions] /za nauk. red. L.B. Lukianovoi; Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. Kyiv: TOV «DKS-Tsentr». 43. [in Ukrainian].
6. Lytvyn L. I. Profesiine stanovlennia molodoho vchytelia v systemi spilnoi naukovo-metodychnoi roboty raionnoho viddilu osvity i shkoly. [Professional Development of a Young Teacher within the System of Joint Scientific and Methodological Work of the District Department of Education and Schools]. Avtoref. dyc. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: 13.00.04. Kirovohrad, 2010. 20. [in Ukrainian].
7. Orteha-i-Haset Kh. Vybrani tvory [Selected Works] / per. z isp. V. Burhardt, V. Sakhno, O.Tovstenko. Kyiv: Osnovy, 1994. 424 [in Ukrainian].
8. Skovoroda H. Tvory [Works]: v 2 t. T. 1. Narkisc. Rozmova pro te: piznai sebe. Kyiv, 1961. 640 [in Ukrainian].